

ЗРАЗОК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ

Петренко Іван

кандидат історичних наук

м. Київ, Україна

ФУНКЦІОНУВАННЯ “ТОРГЗІНУ” В КИЄВІ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ

“Спеціальна контора для торгівлі з іноземцями на території СРСР” як відділ у системі московської торгівлі була створена в липні 1930 році. Згодом вона увійде в історію як “Торгзін” (рос. “Торгсин”). Наприкінці 1930 року “Торгзін” почав розширювати географію своєї діяльності, яка до цього обмежувалася столицею Радянського Союзу. Було ініційовано процес його перетворення на організацію всесоюзного рівня. Вже у січні 1931 році “Торгзін” надано статус Всесоюзного об’єднання при Наркоматі зовнішньої торгівлі СРСР¹.

До початку 1932 року в УСРР функціонувала низка відділень “Торгзіну” в таких містах, як Одеса, Київ, Миколаїв, Херсон, Харків та Маріуполь. Їм підпорядковувалися магазини в Шепетівці, Вінниці, Житомирі, Бердичеві та Бердянську. В січні 1932 році створено Всеукраїнську контору “Торгзіну” (виокремлена з Харківського відділення), але без відповідного положення та чітко встановлених правил діяльності. З 01 квітня 1932 року після запровадження в лютому в республіці обласного адміністративно-територіального поділу почали діяти обласні контори “Торгзіну”, а Всеукраїнська контора на певний час припинила роботу. Натомість контролюючі функції перебрало на себе представництво Уповноваженого Всесоюзного об’єднання “Торгзін”. Однак воно не мало відповідних повноважень для оперативного управління мережею. В липні 1932 року відбулася чергова реорганізація й наново сформовано Всеукраїнську контору із затвердженням положенням, однак знову-таки без необхідних оперативно-управлінських компетенцій. І нарешті в серпні 1932 року для неї були визначені більш конкретні права та обов’язки щодо керівництва українською системою “Торгзіну”².

Відповідно до офіційних радянських документів головними завданнями “Торгзіну” були: реалізація частини експортного фонду всередині Радянського Союзу через залучення валюти із закордону з її покриттям відповідними товарами, визначеними відправниками коштів; збут краму в обмін на побутове золото та лом; продаж товарів за іноземну валюту та карбовану золоту монету; обслуговування інтуристів тощо³.

Початково “Торгзін” був націлений на обслуговування саме іноземців, але згодом відкрив свої двері й для радянських громадян. Особливо це стало відчутним під час Голодомору 1932–1933 років, коли комуністичний режим зробив “Торгзін” головним

¹ Детальніше про структуру та функціонування Всесоюзного об’єднання “Торгзін”, а також Всеукраїнської контори, у тому числі в Києві та Київській області, див.: Осокіна Е. А. Золото для індустріалізації: “ТОРГСИН”. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2009. 592 с.; Горох М. Золото – державі! Торгсин у радянській Україні, 1931–1936. Київ: HREC PRESS, 2020. 320 с.; Марочко В. Торгсини Києва: хліб за золото. *Національна книга пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні: місто Київ*. Київ: Фенікс, 2008. С. –65; Марочко В. Торгсини Києва в роки Голодомору. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2009. № 15. С. 63–77; Мельничук О. Система ВУК “Торгсину” на Київщині: організаційна структура. *Питання історії України*. 2009. № 12. С. 264–267.

² Доповідна записка про діяльність Торгзіну в Україні за 10 місяців 1932 року. ЦДАВО України. Ф. 4051. Оп. 1. Спр. 168. Арк. 3;

³ Тези доповіді про стан Київської обласної контори “Торгсин”. ДАК. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 5016. Арк. 1.

знаряддям пограбування змучених від штучного голоду українців. За словами історика В. Марочка: “Реквізиціями церковного золота більшовики займалися в роки революції та протягом 20-х роїв, здираючи позолоту з церковних храмів, ікон та іконостасів. Забрати побутове золото в населення було набагато складніше, тому вирішили скористатися дефіцитом, а для селян – штучним голодомором, позбавивши їх хліба та продуктів харчування. Вони мали їх купувати лише в торгсинах за побутове золото, монети царського карбування...”⁴.

Київське відділення “Торгзіну” почало функціонувати з травня 1931 року⁵. У квітні 1932 року його реорганізували в Обласну контору з підпорядкуванням їй Житомирського відділу⁶. Поступово в місті сформувалася розгалужена мережа торгзінівських крамниць, де за валюту, валютні іноземні перекази, золоті монети, побутове золото можна було придбати продовольчі та інші товари.

Зокрема, магазини працювали на вулиці Воровського (у наш час вул. Хрещатик), а також неподалік Бессарабського ринку. На вулиці Карла Маркса, 4 (вул. Архітектора Городецького) в приміщенні артілі “Стандарт” діяла крамниця для обслуговування інтуристів. Також магазини були в Гостинному дворі на Червоній площі (нині Конtrakтова площа), на вулиці Революції, 32 (охоплювала нинішні вул. М. Грушевського, Володимирський узвіз та вул. П. Сагайдачного), Степанівській, 7 (вул. Старовокзальна), Червоноармійській, 72 (вул. Велика Васильківська) та інших локаціях міста. На вулиці Пушкінській, 4 (вул. Є. Чикаленка) розміщувалася Київська облконтора “Торгзіну”.⁷

Свідок Голодомору в Києві Л. Нечипоренко пригадував, що: «Крім торгівлі “комерчеським” хлібом, була ще торгівля через “Торгсіни” – торгівля з іноземцями. Тут велася торгівля лише іноземною валютою та коштовностями золота та срібла. Були ті “Торгсіни” забиті всіляким добротним крамом, а найбільше продуктами харчування: біла мука, різні крупи, пшоно, рис, цукор, сало, м’ясо, різні ковбаси, шинка, масло, консерви. Вітрини магазинів були майстерно оформлені руками вмільців, які мали добрий смак і тямились на психології голодної людини»⁸.

Водночас І. Осьмушко, який мешкав у роки Голодомору в селі Пуца-Водиця, зазначав, що “на Хрещатику був спеціальний магазин, до якого люди змушені були нести обручки, сережки, інші дорогі речі, а дехто – долари, отримані від родичів з-за кордону”⁹. Киянка Ф. Хацет, згадуючи про своє дитинство в Києві, засвідчила, що її мати обмінювала золоті речі на продукти харчування в торгзінівському магазині на тодішній вулиці Карла Маркса¹⁰.

26 березня 1933 року постановою президії Київської міської ради “Торгзіну” для розширення його торговельної мережі надавалося приміщення на вулиці Революції, 46 (сюди мали перемістити крамницю з вул. Революції, 32), а також площі промтоварного об’єднання на вулиці Дмитрівській, 10, колишнього Рибтресту в будинку №3 на Радянському майдані (зараз Майдан Незалежності), меблевої

⁴ Марочко В. Торгсини Києва в роки Голодомору. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2009. № 15. С. 68.

⁵ Осокіна Е. А. Золото для індустріалізації: “ТОРГСИН”. Москва: Російська політична енциклопедія (РОССПЭН); Фонд Першого Президента Росії Б. Н. Єльцина, 2009. С. 53.

⁶ Тези доповіді про стан Київської обласної контори “Торгсін”. ДАК. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 5016. Арк. 1.

⁷ Там само. Арк. 2.

⁸ Нечипоренко Л. 33-й рік: спогади / Упоряд.: Молдавський Р., Шугальова І., Тесленко Л. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2023. С. 139–140.

⁹ Цит. за: Горох М. Золото – державі! Торгсин у радянській Україні, 1931–1936. Київ: HREC PRESS, 2020. С. 168.

¹⁰ Кияни – свідки Голодомору / Упор. та заг. ред. Р. Круцик. Київ, 2009. С. 135.

крамниці Київ-Торгу на розі вулиць Воровського та Леніна (сучасна вул. Богдана Хмельницького)¹¹.

Станом на 01 червня 1933 року, в апогей Голодомору, Київська облконтора “Торгзін” мала в Києві орієнтовно 18 магазинів. Водночас по місту функціонувало близько 17 дрібних торгових точок (кіосків, яток тощо)¹². Так, навесні 1933 року в розпорядження “Торгзін” міська влада надала кіоски на Троїцькому ринку (діяв на місці сучасної Троїцької площі), що раніше належали міськспоживчспілці. Планували також передати кіоски на Бессарабському ринку¹³.

Водночас діяли пункти скупівлі побутового золота та лому, біля яких утворювалися черги з бажаючих здати дорогоцінний метал, аби отримати товарні ордери або бони, які можна було отоварити в торгзінівських магазинах (у 1933 році товарні ордери скасували, а замість них ввели забірні книжки). Наприклад, під лом золота відвели приміщення на вул. Дмитрівській, 4, Червоноармійській, 33, Пушкінській, 11 (приміщення артілі “Посланець”), на Сінному базарі (приміщення перукарні “Гігієна”)¹⁴.

Наголосимо, що головними постачальниками побутового золота та золотих монет для київського “Торгзін” були кияни та сільське населення приміської смуги. Загалом за 1932 рік Київська облконтора скупила 454 кг золотих монет та 630 кг побутового золота, з цієї кількості на Київ припало 398 кг та 493 кг відповідно¹⁵. За 9 місяців 1933 року (в розпал геноциду) Всеукраїнська контора “Торгзін” акумулювала 20,8 млн валютних карбованців, з яких 5 млн дала саме Київська міська контора¹⁶.

Отже, маємо констатувати, що у роки Голодомору-геноциду комуністичний режим використав “Торгзін” як головний інструмент “викачування” дорогоцінностей у змучених від голоду-геноциду українців. Вони несли у його крамниці родинні коштовності та прикраси, оклади ікон і нагрудні хрестики, нагороди, побутове срібло і золото тощо, аби врятувати себе та свої сім’ї від голодної смерті.

Література та джерела

1. Горох М. Золото – державі! Торгсин у радянській Україні, 1931–1936. Київ: HREC PRESS, 2020. 320 с.;
2. Кияни – свідки Голодомору / Упор. та заг. ред. Р. Круцик. Київ, 2009. 416 с.
3. Марочко В. Торгсини Києва: хліб за золото. *Національна книга пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні: місто Київ*. Київ: Фенікс, 2008. С. 65;
4. Марочко В. Торгсини Києва в роки Голодомору. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*. 2009. № 15. С. 63–77.
5. Мельничук О. Система ВУК «Торгсину» на Київщині: організаційна структура. [*Питання історії України*](#). 2009. № 12. С. 264–267.
6. Національна книга пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні: місто Київ. Київ: Фенікс, 2008. 584 с.

¹¹ Постанова Президії Київської міськради. ДАК. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 5176. арк. 25.

¹² Марочко В. Торгсини Києва: хліб за золото. *Національна книга пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні: місто Київ*. Київ: Фенікс, 2008. С. 60.

¹³ Постанова Президії Київської міськради. ДАК. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 5176. Арк. 25.

¹⁴ Тези доповіді про стан Київської обласної контори «Торгсін». ДАК. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 5016. Арк. 2.

¹⁵ Марочко В. Торгсини Києва: хліб за золото. *Національна книга пам’яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні: місто Київ*. Київ: Фенікс, 2008. С. 62.

¹⁶ Там само. С. 63

7. Нечипоренко Л. 33-й рік: спогади / Упоряд.: Молдавський Р., Шугальова І., Тесленко Л. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2023. 264 с.
8. Осокина Е. А. Золото для индустриализации: “ТОРГСИН”. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2009. 592 с.;

Ілюстрації

Рис. 1. Торгзін, товарний ордер на 1 рубль із наддруком “Київ”

Приклад оформлення літератури та джерел

Книги з одним автором	Крижанівський А.Л. Львівський монетний двір у XIV – XV століттях. Львів: Галицька видавнича спілка, 2007. 221 с.
Книги з кількома авторами	Музей грошей: науково-популярний каталог // Відп. ред.. Д. Толочко, А. Бойко-Гагарін, Р. Рілов, М.-М. Костів. Київ: «Спринт-сервіс», 2021. 34 с.
Стаття в періодичному виданні	Бойко-Гагарін А.С. Особливості фальшування монет на Волині у XVI-XVII століттях. Львівські нумізматичні записки. 2014-2015. Ч. 11-12. Львів, 2014-2015. С. 25–27. Коцур В.П. Актуальні напрямки та організаційні засади сучасних досліджень середньовічної нумізматики в Україні. Збірник наукових статей. Наукові записки з української історії.. Вип. 33. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 1-4.
Матеріали конференції	Орлик В.М. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізматичних дослідженнях (на прикладі монет держав Хрестоносців). Матеріали наукової конференції з міжнародною участю «Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі» (14 березня 2013 р., м. Київ). Київ, 2013. С. 129-133.
Електронні ресурси	Офіційний сайт Національного банку України. URL: www.bank.gov.ua Актуальність 24.04.2024. Задністровський О. Найбільше шахраї в Україні підробляють п'ятисотки. Rogliad.ua . 2018. 16 берез.

	URL: https://pogliad.ua/news/money/naybilshe-shahrayi-v-ukrayini-pidroblyayut-p-yatsotki-351946. Актуальність 24.04.2024.
Дисертації та автореферати	Бойко-Гагарін А.С. Монети Центральної та Східної Європи XIV – XVII ст.: процеси виготовлення та фальшування: дис. ... кандидата. іст. наук: 07.00.06. Кіровоград, 2014. 227 с. Орлик В.М. Податкова політика уряду Російської імперії в кінці XVIII – середині XIX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01., 07.00.02. Київ, 2008. 27 с.
Архіви	Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Фонд 25. Луцькі гродські книги. Опис 1. Справа 22. Арк. 176 зв. Акти Полтавського полкового суду. 8 липня 1691 року. Справа про крадіжку Мотрею Шнурничкою полотна та посуду у Стефана Козельського. Арк. 126 зв. ЦДАВО України. Ф. 1115. Оп. 1., Спр. 6, Арк. 126.
Газети	Тимчасовий закон про українські гроші. Нова громада. Ч. 39. Субота, 12 січня н.с. Київ, 1918. С. 4. Грушевський М. Про монетну українську одиницю. Народна воля. № 193. 13 січня. Київ, 1918. С. 1-2.
Нормативно-правові акти	Постанова Президії Верховної Ради України. Про національну валюту в Україні. N 1809-XII від 14 листопада 1991 року. Указ Президента України. Про грошову реформу в Україні. № 762/96 від 25 серпня 1996 року, пп. 1. Закон України. Про Національний банк України. Стаття 32.
Нумізматичні аукціони	Great Principality of Kiev. Volodymyr I the Great, 980-1015. Srebrebrennik. Type I. Dmitry Markov Coins & Medals. M&M Numismatics Ltd. Auction 61. Auction date: 11 January 2024. Lot number: 2001.
Нумізматичні колекції	Музей грошей Національного банку України. Державний кредитовий білет 500 гривень зразка 1918 року. Серія А.2977036. Інв. № КП-513. Україна, м. Одеса, облігація міської позики номінальною вартістю 1000 гривень, травень 1997 року. Приватна колекція, м. Вінниця.